

قوة تخیل چیست و چه نقشی در زندگی انسان دارد؟

تخیل چیست و خیال چه نقشی در زندگی ما ایفا می‌کند؟

هر چه بخواهی با هر ویژگی و شرایطی در همان لحظه برایت موجود می‌شود؛ بی‌کم و کاست و بدون کوچکترین تغییری. حتی غیرممکن‌ها! تعجب نکنید این‌ها بخشی از ویژگی‌های عالم حیرت‌انگیز خیال است. پس ابتدایی‌ترین پاسخ به سوال تخیل چیست، می‌تواند این باشد که تخیل عالمی است که در آن برای داشتن هر چیزی، کافیت اراده کنی.

اما در میان قوای مختلف نفس جایگاه تخیل چیست؟ خیال در مرتبه‌ای پایین‌تر از وهم و عقل قرار دارد، اما به نوبه خود وسیع‌ترین نوع درک محسوب می‌شود. چون هم محدودیت‌های درک عقلی را ندارد و هم مانند آن از قاعده و ضابطه‌ای پیروی نمی‌کند. مثلاً ما می‌توانیم چیزی را تخیل کنیم که از لحاظ عقلی وجود داشتنش غیرممکن باشد. مثل یک گوی پر از آب معلق در آسمان، یا درختی که ریشه‌هایش بالا و شاخه‌هایش بر روی زمینند و یا رودخانه‌ای که به جای سرازیر شدن از کوه، از آن بالا می‌رود. هر چیزی که در دنیا اراده کنیم، بدون در نظر گرفتن این که از نظر عقلی ممکن است یا نه در خیال ما به وجود می‌آید.^۱

اگر بخواهیم پاسخی جامع به این سوال بدهیم که تخیل چیست و جایگاه و نقش تخیل را در مراتب وجودمان بررسی کنیم، باید بگوییم که تخیل در مرتبه‌ای بالاتر از حس قرار می‌گیرد و به دلیل فاصله بیشتری که نسبت به ماده دارد، از حس لطیف‌تر است. وقتی چیزی را می‌بینیم، تصویری از آن در ذهن ما شکل می‌گیرد که با بستن چشم‌هایمان هنوز در جای خود باقی است، درواقع آن را به یاد می‌آوریم. مثل صحبت‌های روز گذشته با دوستان یا لطافت گلبرگی که قبلاً آن را لمس کرده بودیم؛ مزه غذایی که آن را دوست داریم و یا عطر گلی که از بوییدنش حس خوبی به ما دست داده است.

در حقیقت خیال تصور چیزی است که از طریق یکی از حواسمان با آن رابطه داشته‌ایم و با این که ارتباطمان با آن امر محسوس قطع شده، تصویر آن هنوز بر جای خود باقی بوده و در واقع قابل یادآوری است.^۲ خیال مثل آشپزخانه نفس ماست.

۱. «ادراک خیالی و هنر»، غلامحسین ابراهیمی دینانی

۲. تصور حسی و خیالی چیست و چه تفاوتی دارند؟

چیزهایی را که به آن‌ها دسترسی نداریم در خیالمان پرورش می‌دهیم، خیالات مختلف را با هم ترکیب می‌کنیم و در نهایت هم از تصور چیزی که ایجاد کرده‌ایم، لذت می‌بریم. در دنیای خیالاتمان به پرواز در می‌آییم، نقش می‌پذیریم، قهرمان می‌شویم، کودکی می‌کنیم، پیر می‌شویم و...

تمرکز قوه تخیل شما بر چیست؟ در واقع پاسخ ما به این سوال و نوع خیالات ما هستند، که قیمت و ارزش ما را مشخص کرده و میزان رشد ما را نشان می‌دهند.

سازوکار تخیل چیست؟

همان‌طور که در پاسخ سوال تخیل چیست، اشاره کوتاهی کردیم، رنگ و بوی عالم خیال ما به سمت اموری می‌رود که بیشتر با آنها رابطه داریم.^۳ همان‌طور که از قدیم گفته‌اند، از کوزه همان برون تراود که در اوست،^۴ ما هم همان چیزی را بروز می‌دهیم که در عالم خیال برای خود ساخته‌ایم و علاوه بر آن خیالاتی که در سر خود می‌پرورانیم هم به حال و روز کلی ما بستگی دارند. مانند وقتی که در عمل کنترل رفتارمان برای خودمان هم سخت می‌شود و ریشه آن آنجاست که اختیار خیال خود را به دست شهوت یا غضبمان دادیم. چون همان‌طور که محسوسات به عنوان ورودی نفس ما عمل می‌کنند، خیال هم در نفس ما جذب می‌شود و مانند عکسی که بر صفحه حساس دوربین عکاسی نقش می‌بندد، بر صفحه نفس مان نقش بسته و بر آن تأثیر می‌گذارد.

ما نه تنها از خیال، بلکه به طور مداوم از تمام ورودی‌های نفس مان تغذیه می‌کنیم و به میزان ارزش و فایده آنچه که از آن تغذیه می‌کنیم، بزرگ خواهیم شد. اما از آنجا که این عالم اندازه‌هاست،^۵ حتی برای حس و خیال و وهم ما هم اندازه مشخص شده و اگر نفس مان بیشتر از نسبت مورد نیاز خود با این امور تغذیه شود، طبیعت و حس‌های حیوانی بر فطرت ما غلبه می‌کنند.

۳. «ادراک خیالی و هنر»، غلامحسین ابراهیمی دینانی

۴. دیوان اشعار، شیخ بهایی

۵. آیه 49 سوره قمر

خیال وقتی مفید است، که مانند پله‌ای برای نزدیک کردن ما به معشوق بخش انسانی وجودمان عمل کند، تا دری برای رسیدن به آرامش و شادی پایدار باشد، در غیر این صورت قوه تخیل چیست، جز راهی برای فرار از حقیقت زندگی و محل تشکیل خیالاتی باطل و بی‌ثمر؟ وقتی تخیل پایش را از حدود خود فراتر بگذارد، ما را به انسان‌هایی تبدیل می‌کند که در خیال خود زندگی می‌کنیم، عاشق می‌شویم، پله‌های ترقی را طی می‌کنیم، می‌جنگیم یا به صلح می‌رسیم. در نهایت هم حقیقت زندگی‌مان به اندازه همین خیالات باطل پست و کوچک خواهد بود.

خیال موتور حرکت انسان است

هر بخش از وجود ما نیازهایی هم‌جنس و هم‌سنخ با همان بخش دارد. همان‌طور که محسوسات جفت بخش حسی ما هستند، مخیلات هم زوج و معشوق قوه خیال ما هستند. در واقع مخیلات همان چیزهایی هستند، که خیال ما به آن‌ها تمایل دارد و با وجودشان آرام می‌گیرد.

پاسخ دیگری که می‌توان به سوال تخیل چیست داد، این است که؛ خیال موتور محرکی است که می‌تواند به ما برای عبور از شرایط سخت کمک کند و برای حرکت در مسیر رشد در وجود ما انگیزه ایجاد کند. برای مثال اگر امتحان سختی پیش رو داشته باشیم، چیزی که به ما انگیزه تلاش و ادامه حرکت می‌دهد، تصور کردن روزی است که سختی کار به پایان رسیده و نتیجه تلاشمان را می‌بینیم. در حقیقت خیال با ایجاد تصویری از آینده مانند آهن‌ربایی ما را به سمت خود می‌کشاند. در واقع فرمول مهمی که در رابطه با خیال و شیوه صحیح استفاده از آن وجود دارد، این است که تا وقتی شوق چیزی را در دلمان ایجاد نکنیم، به آن تمایل پیدا نمی‌کنیم و برای ایجاد این شوق اولین قدم این است که ذهن و دل خود را درگیر خیال رسیدن به آن کنیم، این کار هم جز با تلقین و تخیل ممکن نمی‌شود.

ما در این مقاله سوال تخیل چیست را پاسخ دادیم، از وسعت و قدرت خیالاتمان و اهمیت و نقش تخیل صحبت کردیم. گفتیم خیالات مثبت با ایجاد شوق و رغبت می‌توانند، ما را در مسیر رشد بالا برده و در مقابل خیالات منفی می‌توانند ما را به سکون

بکشانند و جلوی حرکت‌مان را بگیرند. اگر بیش از حد به خیالاتمان پردازیم، از حال تعادل خارج شده و طبیعتمان بر فطرتمان غلبه خواهد کرد و در چنین حالتی قطعاً از رسیدن به معشوق اصلی‌مان باز می‌مانیم.

اگر علاقه‌مند به دست آوردن اطلاعات بیشتر در مورد سایر مراتب نفس انسان هستید، می‌توانید از مقاله «قوه واهمه چیست و چه کاربردی برای ما دارد؟» کمک بگیرید.